

evine tanıdığı bütün erbabı irfanı çaya çağı - rırdı, az söylerdi, daha çok dinlerdi, onu bu içtimalar canlandırır, hayat cidalinde kuv - vetlendirirdi...

Abdullah Cevdet kadar memleketimizde umumî irfana çalışmış yoktur dersem ancak bir hakikatı söylemiş olurum. O hiçbir yerden himaye görmeksizin kendi kendini yarattı, yarattığı eserler ise bir adama ebedî nam bıra - kacak derecede çok ve kıymetlidir. Cehle, taassuba karşı kullandığı keskin kaleminin belki bugün dostundan ziyade düşmanı vardır, lâkin ona şu mezar başında toplanan, onu pek iyi anlayan bu mahdud samimî dostlar kâfidir. Onun simasını göremeyen müstakbelin sayısız gençleri, Cümhuriyetin atıdaki evlâtları türk - lere ilk hürriyet dersini veren, Avrupa ede - biyatını ve ediplerini tanıtan, garbın büyük filosof ve âlimlerinin fikirlerini Türk gençliğine aşıl原因, asırlardanberi kadınları kapalı ve erkekleri püsküllü bir belâyı başında taşır gör - dükçe en ağır küfürle ittihamedan mürâi softalığa hücumda pişdarlık eden, Balkan mu harebesinde asrî silâh ve terbiye ile mücehhez dünkü tebamız bulgarlar Çatalca hattını yar - mağa çalışır, altı yüz senelik asil bir İmpe - ratorluğu devirirken askerlerimize hergün sekiz yüz defa bilmem ne duası okumayı telkin eden şeyhülislâmların beyannamelerile acı acı istihza eden hür fikirli, münevver kafalı, ces - sur kalemlî Abdullah Cevdeti derin bir hür - metle yad edecektir. İçtihadı ve istikbali için muhitinden teşvik görmemiş, mahkemelerde sürünmüş, hakaret görmüş, parasız bırakılmış, her fikir adamından ziyade hırpalanmıştır.

Lâkin o yine metin bir mütehit tavrile içtihadından hiçbir fedakârlık etmemiştir. Onun dünyada iki düşmanı vardı: Cehille Taassup. İnsanların hepsini severdi, dostunu da düşma - nını da... Sevişmeyi, birbirine kin bağlamamayı herkese tavsiye ederdi. Abdullah Cevdetin soğuk kanlılıkla, büyük bir havari gibi bu güç nasihatları en sevdiği dostlarını bile isyan et - tirirdi, Avrupadan intikam diye bağırarlara harple, kinle değil onlar gibi çalışmakla te -

rakki etmekle derdi ... İçtihadına gücünüp selâmını bile çok görenlere muhabbetle sa - rılırdı.

Abdullah Cevdet ahlâksızlığın, içkinin, hattâ tütünün bile düşmanı idi. O insanları temiz aile, samimî cemiyet halinde görmeyi sever ve isterdi. Her halile hepimize nümune olacak bir aile babası idi. Ferdîyetçiliğe büyük kıymet verirdi, herkesin irfan ve teşebbüsle mücehhez olmasını hür ve müstakil yaşayabil - mesini temenni ederdi, Cevdete göre insan yaradıcı olmalı, evini, yuvasını kendisi kur - malı, say semeresine bakarak bunları ben yaptım diye bilmelidi, onun için Bolşevik fikirlere muarızdı ve cemiyet için tehlikeli bulurdu.

Abdullah Cevdet! Sevgili dostum, daha dün aramızda idin, bugün mazi oldun, seni dostların unutmayacaktır, lâkin gelecek nesil - lerin kalbinde hepimizden daha fazla hürmetle yaşayacaksın.

ÖLMEZ APTULLAH CEVDETE

VE

Fatma Ap. Cevdet Hanımefendiye

Bundan kırk yıl önceydi, saray burnunun münzevi bir köşesinde, bugün askerî bir depo olan eski Tıbbiyenin beşinci (ilk) sınıfına talebe olarak girmiştik. İçinde « Hürriyet ka - zanı » kaynayan bu yurttan, bir taraftan bazı muhterem Hocaların remizli bakışları ve söz - leriyle, öteden de el altından gezdirilen « is - tipdat » aleyhindeki yazılarla genç kafaları - mızda başka bir düşünüş ve başka bir âlem doğmaya başlamıştı: Tabiat bilgileri dersleri almiya başladık, manevî hüviyetimizde yep yeni bir ufuk açılmıştı. Bir sınıf üstümüzdeki talebeye, hele son sınıftakilere müştak gözler ve tazimkâr hislerle bakardık. Bu hayat çok sürmedi: İstipdat geldi, çattıydı! Tattığımız hürriyet günlerinde bize yüksek sınıflardan birkaç baş gösterdilerdi, onlardan biri de APTULLAH CEVDET'Tİ. Dedilerdi ki «Bunlar istipdat aleyhtarındırlar, hürriyet âşıkındırlar!».»

« İstipdat ve hürriyet! », bunlar yeni işittiğimiz sözlerdi. Aptullah Cevdet, bu işlerden başka da Büchner'lerle, Darwin'lerle uğraşıyordu. Hatırimda kaldığına göre o sıralarda « Fisiyolojiyi Dimağ » namıyla bir de kitap bastır - mıştı . Bununla biz onu « Maddiyatçılığın » naşiri çehresiyle de tanımıştık. O, Doktor oldu, tam 35 yıl geçti, ne gördüm, ne de hayatını takip ettim. Son beş sene zarfında aramızda ailevî bir tanışıklık ve şahsî bir dostluk baş - ladı. Bugünün aziz ölüsünü ben, yine ta o mektepteki tazimkâr hislerimle selâmladım. Ölümünden beş gün önce bana telefonla (A, birader, bana « angine de poitrine nöbeti » geldi) dedi . İnanmadım, çünkü geçen sene tesadüfen damar gerimini ölçerek, yüreğini muayene ederek (kardeş sen daha çok ya - şarsın !) demiştim ! ? . Çünkü kalbi de normal idi . Kim bilirdi ki , yüreğinin atar damarla - rında daralma başlamış, kanı kalbini iyi bes - lemiyormuş . Cevap verdim : (Artık o İçtihat Evinin yüksek merdivenlerini çıkmak sana gelmez). Filhakika , « Vakti » açıp ta kara haberi aldıktan sonra, onun, yine İçtihadı uğ - runa inip , matbaaya gittiğini ve merdivenini çıktıktan sonra gözünü kapattığını anladım . Ben, kudretsiz kalemimle, bu aziz ölüyü son beş sene zarfında nasıl tanıdım, bunu tespite çalışacağım .

*
* * *

A—İSTİPDAT VE MUTLAKİYET ALEYTARI APTULLAH CEVDET,

Osmanlıların sultanları tahtındayken , ve dayandıkları kuvvet yobaz sultası iken ta - assubun üstüne yürümek herhalde bir şey - di , şüphesiz bir kuvvetti .

B—REJİM VE APTULLAH CEVDET,

Cümhuriyet rejimine ve onu kuran zimam - darlara derin bir aşkı vardı . Bunu kaç defa ağzından işittim . İdeallerini tahakkuk etti - ren aziz Reisimize sönmez bir hararetle bağlıydı . « Gençleri (enerjiye davet) » makalesinde : (Gerek Reisi Cümhurumuz ,

gerek onun yedi emini ve yedi yemini olan Başvekilimiz . .) sözüyle Cümhuriyete aş - kını gösterdiydi .

C—TÜRKÇECİ APTULLAH CEVDET,

Yazılarında o da, hepimiz gibi, arapça ve acemce kelimeler kullanmasına rağmen son eserleri olan (Karlı Dağdan Ses)' le (Dü - şünen Musiki) sinde, isteseydi Tanzimat , veya , divan edebiyatçıları gibi , meselâ « Şahika » ve « Berf » ve « Mütefekkir » gibi tabirler verebilirdi . Bugün, artık karlı dağında , aziz başında, fırtınaların sustuğu bu edip ve şair elbette ki Türkçeci idi .

D—GÖZÜNDE HER « İŞ » MUKADDES OLAN APTULLAH CEVDET ,

GENÇLERİ « ENERJİYE DAVET » MA - KALESİNDEN : (Çalışmak mukaddestir, bir lağım temizleyen işçi, bence sırma işliyen, pırlanta yontan işçi kadar temiz ve muh - teremdir ... dedim ve yüreğimden coşup gelen alevli sitemleri idarehanenin içine bo - şalttım) diyen Aptullah Cevdet, «Düşünen Musiki » sinde (Beşer denizinden ağlayan ses) şirinde « Nimetşinas olsa Fraklar, Go - cukların ... » diyerek içtimâî hüviyetini gösteriyor .

E—MATBUATIN KUDRETİNİ VE BİLGİYİ SEVEN APTULLAH CEVDET,

İçtihadın 320 inci sayısındaki baş makale - sinden : (ROMANYA 'nın hükûmet merke - zinde çıkan yevmî UNİVERSUL ve DİMİ - NATA gazeteleri, hergün yarımşar milyon nusha satarlar . Danimakamın merkezi olan şehirde kadınlara mahsus ve kadınlar tara - findan idare olunur haftalık, 15 ve lâakal 80'er sayfalı mecmua çıkar .)

F—YÜKSEK TAHSİLİN YÜKSELMESİNİ İSTİYEN APTULLAH CEVDET,

Aynı m akalede : (Atina Darülfünunu - nun 13,000 müdavimi var ! İtalyan mil - letinin nüfusu her sene yarım milyon artı - yor, orada 13 Darülfünun var. Bunun 3'ü

Sicilya adasındadır) diyerek bizde Yüksek tahsil için telmihler yapıyor.

G—ETEK ÖPMEYİ SEVMİYEN
APTULLAH CEVDET,

Düşünen Musikisinde sayfa 10 daki şi'rinden:

« Yükselterek irfanını , imanını , Yüksel ,
Yoktur bu gidişte ne yarım sağ ne yarım yol,
Haysiyetini verme hayatı ebediye ,
Katilden eman isteme , bin kerre şehit ol ! »

H—DAİMÎ BİR ÇALIŞMA VE KUDRET
İSTEYEN APTULLAH CEVDET,

İctihadın 320 inci sayıfasından :

« Gençleri say sevmiyen ve çalışmaksızın
para ve refah elde etmek için fırl , fırl
dolaşan kavimler, kâfi derecede (energie)
sini muhafaza etmiş değildir. »

6443 üncü sayfadan :

« Kız ve erkek birçok gençlerimizin Avru-
palaşmayı ve hürriyeti lâyenkatı dans
etmekten, futbol oynamaktan, ismet ve ne-
zaheti ihmâl edebilmekten , çalışmaksızın
zengin olmak yolunu aramak ve bulmaktan
ibaret bilmelerine rağmen ümitsiz değiliz »
ve ,

« Fakat bilmenin ilk adımı , bilmediğini
bilmektir ve kuvvetli olmanın ilk şartı zaif
olduğuna kani olmaktır, pür (energie) ve
pür sıhhat olduğu fikrinde bulunan bir
hastanın iyi olması mümkün olamaz ! »
diyen Aptullah Cevdet'in İctihadın 5768 inci
sayıfasında gençliğe hitap ederek :

« Hayat, mübarezedir, ve, mübarezede en
yüksek haz ve saadet vardır. Bu mübareze
de mağlup olabilirsin, fakat, vazifeni yap-
mış, cehtetmiş ve hayyattan, mübarezeden
kaçmamış olduğunu düşünebilirsin ! » diyen
Cevdet'in bu cümlelere sıkıştırdığı felsefe-
ler, ne yazık ki, diriminde az kişinin oku-
duğu İctihadın sağtığı doğma'lardan idi.

İ—DOĞRULUĞU SEVEN APTULLAH CEVDET,

İctihadın 350 inci numarasındaki (Gençlere
Energie dersi) adlı yazısından :

« Gençler ve genç ruhlular ! Doğru olun ,
fazilete muhip ve sadık olun ! ve böyle
olanların korkacağı yoktur. Fazilet nedir ?
başkalarına iyilik yapmaya bizi sevkeden
derunî meyildir... Kuvvetli , gani ve müs-
tağni , kerim ve rahim olunuz ! »

Bu cümlelere sıkışan manalı sözler, gençlere
bir yaşlı filosofun imanlı nasihatları değil
midir ?

J—FİLOSOOF , HAKÎM VE HEKÎM OLAN
APTULLAH CEVDET,

« Karlı Dağdan Ses » ten bir parça :
(« Yaşamak bir şüledir , hayat iştiâl »
başlıklı şi'rinden) :

.

Ölürüz biz , fakat Hayat ölmez :

Şüle fanidir, iştiâl ebedî .

diyen ve bu eserin 94 üncü sayıfasında
(Mağrur İnsana) başlıklı şi'rinde :

.

Hayatın manayı mazlumu nedir ?

Cemadın bir lâhza ruya görmesi .

misra'larıyla İnsan hayatını, Kâinat Düzeni
ortasında (Cemadın) bir lâhza varlıktan
ibaret ve bir ruyadan başka bir şey telâkki
etmiyen A. Cevdet, ne derin bir felsefeye
temas ediyor. Bu ruyanın tefsiri ve tabiri
ne ona , ne de başkalarına nasip olabildi .

K—BASİT OLMAYAN APTULLAH CEVDET,

Yeni çıkan ve ondan bahseden lehte bir
yazıda onun (basit)' e mütemayil olduğu
ve gerek arap harfeleri, gerek latin harf-
leri ile imlâsının garabeti de bu basitçiliğin
bir eseri olduğunu okudum. Fakat, dikkata
değer ki aynı makalede (İctihat , mütema-
diyen mesele doğurur) deniliyor ve biraz
daha altında (A. Cevdetin birçok eserleri
böyle birer mesele, birer « acte » tır) ya-
yazılıyor. Eğer o, kendi organında, müte-
fekkirolere (mesele ve doğum ve birer
« acte ») addolunan fikirler neşretmişse bu
İnsan nasıl basit olabilirdi ? Ve yine aynı
makalede (çünkü onun fikirleri evvelâ red-
dedildi , fakat sonradan tahakkuk etti)

deniliyor . İmdi , önceden reddedilmişken sonradan tahakkuk eden fikirlerin naşiri olan A. Cevdet , nasıl olurdu da « basit » olurdu ?

*
* *

Ey, Karlı Dağı bugün toprak altında yatan A. Cevdet, mübarezelerin Cümhuriyet gencinin irfan hayatında yaşayacaktır, ru'yaların tefsir ve tabir edilmeğe değer , ve

Ey , koca A. Cevdet'in faziletli refikası , sende akan göz yaşları ve bizimkiler nâhak yere çağlamıyor ! **Kemal Cenap**

ABDULLAH CEVDET

Bu senenin sonlarında zâlim ölüm , günden güne artan bir kuduzlukla Türk yurdunun en sevgili, en kıymetli evlâtlarından altısını aldı, götürdü :

Tokadî zâde Şekip, Ahmed Rasim, Abdullah Cevdet, Samih Rifat , Musa Süreyya ve Dr. Sait Cemil ...

Utanmaz zâlim ! biz, nâdiren yetişen bu çok değerli kardaşlarımızın boş kalan yerlerini nasıl dolduracağımızı düşünmezki . Kör , sağır , hissiz dediğimiz şu meluna bak, görür ve yükses kıymetlerini anlar gibi seçti ; birinin mezar topraklarını ıslatan göz yaşları kurumadan ötekinin mezarında ağladı ; ne bahtsız adam - larız !

Abdullah Cevdetin mezarı etrafında toplanan samimî dostlarından , hürmetkârlarından bir kaç pek belîğ ve mü'essir hitabeler irat ve derin bir hüzn ile dinleyenler, onun büyük fazilatlerine, meziyetlerine âid sözleri candan, yürekden tasdik etdiler.

Merhumu daha evvelki giyabi hürmet ve muhabbetden başk yirmi seneden beri de pek yakından tanır ve her mülakatda onun bir fazileti eserine daha şahid olarak günden güne artan bir sevgi ve saygı ile severdim .

Bu hitabelerde Abdullah Cevdetin her türlü faziletinden , meziyetinden pek vakıfane bahsedildiği için ben onlara dâir her ne desem o

güzel ve mükemmel sözleri her halde kusurlu bir tekrar ile tekrar etmiş olurum .

Abdullah Cevdetin yarım asra yaklaşan bir müddetden beri hiç fasılasız ve yorulmaz bir ikdam ile yurtdaşlarını tenvir yolundaki mesâisine rağmen her devrde ihmal olunması, çok hâzin ve bizim için çok utandırıcı bir tecellidir.

Maamafih bu umûmî ihmalden müstesna kalmış büyük bir âlimimiz , bir şairimiz , bir ressamımız, bir musikî üstadımız yok gibidir .

Biz ne garip mahluklarız ! Bir yandan pek muhtaç olduğumuz böyle nâdir ve mümtaz fitretli yurtdaşların azlığından şikâyet, bir yandan da nasılsa kendi kendine yetişmiş olanları ihmal ederiz .

En çok ihmal olunmakta şair Şekip birinciliği kazanır sanıyorum . Türk faziletlerinin mücessem timsali olan Şekibin biricik oğlunun irtihali acısına dayanamayarak intihar ettiği malûmdur .

Bu büyük acının yanında , birde bu ziya'dan doğan başka bir musibetin tehdidi, yani oğlunun ölmesiyle başlayacak veya artacak maişet muzayakasının endişesi bulunduğu dâir ahiren işittiğim rivayetden pek mükedder oldum. Bu rivayetin tekzip olunmasını çok arzu ederim .

Ahmed Rasim , Mülkiye mektebinden çıktıktan galiba bir sene sonra (1886 da) ben bir ay kadar İstanbulda bulundum .

O zamanlarda Sirkeci Garının Babı âlî ci - hetindeki köşesinde bir Birahane vardı . Bir gün Muallim Naci , Muallim Feyzi ve Şeyh Vasfi merhumlarla orada birleşmişdik. Ahmed Rasim de geldi ; bizi birbirimize tanıtdılar . Muallim Naci, Ahmed Rasime , o günlerde ne ile meşğul olduğunu sordu , o , şu cevabı verdi :

« Sahifesi on kuruş ücretle Ebuzziya'ya Fransızca yazılar terceme ediyorum . Mülkiye şehadetnamesini boynuma asarak « şehadetnâmeli sueu » diye su satmak her halde bundan daha eyidir ... » aradan kırk bu kadar yıl geçti . Bu uzun müddet içinde Ahmed Rasim her mevzuda pek kıymetli yazılarıyla büyük bir edib , bir üstad oldu . Fakat maişetçe bir su